
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

NÉMETH LÁSZLÓ ÉS A NÉPMŰVELÉS

Németh László: *Művelődéspolitikai írások*. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1986

Egy életmű felparcellázása minden részletében az egyoldalúság veszélyét hordja magában. Németh Lászlót ez a veszély egy emberöltőn át fenyegette. Politikai konstelláció kérdése volt, mit ragadnak ki minősítés céljából sokfelé ágazó, a magyar élet minden területét befogó, gazdag és színes oeuvre-jéből. Így lett jobboldali a baloldal szemében, és viszont. Mert nem voltak kizárólagossági szempontjai, és egy osztály elkötelezettje se volt. Pedig inkább népben gondolkodott, mint nemzetben, már amennyiben egy autentikus, alkotó egyéniségnek ebben körülményei lehetnek. De mintha a szilasbalhási parasztösök mégiscsak határozottabban szóltak volna belőle a maga európai példákön pallérozott nyelvéen. A paraszt felemelkedési vágyával, de a földön maradás megtartó állapotában s a műveltséget mindennél többre becsülő igénnyel.

Németh Lászlónak ez az ellentmondásosnak tűnő és mégis minden beszükülést elutasító vágyálma hazájának legizgalmasabb korszakában keresett kifejezési formát. Így találta magát, végzetes magányosságát soha fel nem adva, egy olyan turbulens társadalmi mozgalomban, amely a magyar volkstüm meglehetősen heterogén irányulásait próbálta követni. Ebben a népi-politikai áramlásban Németh László a művelődésnek lett a szószólója, sőt valóságos megszállottja. Parasztkollégiumokról álmodozott, alapítványokat tett, téli tanfolyamokon ajánlotta a parasztfiatalság művelődését előmozdítani, tiszteletre méltó, meghatározó szünettel szolgálva a „szent ügyet”, megannyi tanulmányban, cikkben, felhívásban és levélben fejtegetve egy népi Magyarország megteremtésének fontosságát. Bartókért, Adyért, Móricz Zsigmondért szállt síkra, az utánuk következőkből Illyést és Erdélyi Józsefent kiemelve, ami már taktikai hiba volt, s nem sok rosszindulat kellett hozzá, hogy már ezért elmarasztalják a másik oldalon. Eközben maga is vissza szeretne térni az ősforráshoz, a faluhoz, amelynek vonzásától sosem tudott megszabadulni. Így született meg legszebb drámája, a *Cseresznye*,

mint a *Tanú Kapások*-beli álmának valóra válása a Debrecen melletti kerttel, amely átmenetileg ugyancsak csillapíthatatlan menekülési vágyát szolgálta. S mindez mégse volt más — s ezért lett szép —, mint irodalom. Az idealizmusa tette azzá, nem az igazsága. Ahogy lelkesedett érte, ahogy igazolni próbálta.

És ebben az ő hol magasra csapó, hol letargiába fulladó nép- és falumádatában a meg nem értettség fájdalma és egy önként vállalt szerep erkölcsi kötelessége is benne volt. Magánéletében, tanár lévén meg orvos, a tanítás és a gyógyítás készségét is magában hordta. Ilyen minőségében időnként, mintha a szakember tapasztalatait szóltatná meg elháríthatatlannak tűnő érvekkel. Az öreg Tolsztoj kereshette így istent, ahogy Németh László egy ország népét szerette volna magához felcsemelni. Erkölcsi nézeteiben, ha nem is egy kizsákmányolt, illetve végső nyomorban élő társadalmát a szegénységnek felszabadítani, hanem a tudásban keresve azt a többletet, amely boldoggá tehet. Próféciái mélyén mégis mindig ott volt, hogy ez az erkölcs egy osztállyal szemben érzi bűnösnek magát. Ezt bizonyítja a *Bűn*, ahol regényben kellett összefognia néha már-már mindent elárasztó lelkifurdalásait.

Menekülési vágyát is, amely egy életen át elkísérte ez az állandó erkölcsi láz fűtötte. „Minek a jelképe ma a földre kertészként visszatérő intellektüel?” — teszi fel magának a kérdést a gyógyíthatatlan idealizmus állapotában 1943-ban, a háború kellős közepén, a megsemmisítő voronyezsi csata után, a nemzeti sorscsapás előrevetett árnyékában, ahogyan csak a tragikus, magyar finitizmus kereshetett a falusi életformában minden bajt megoldó reményt és vigasztalást. Ezzel megint csak álomba menekülve a félelmetes valóság elől, akárcsak azzal, hogy a tudás fogja felemelni népét. Németh László a polgári életformával különben is állandó konfliktusban állt. Néha már-már kényszerképzetté vált morális világnézete, ami nélkül viszont elképzelhetetlen írásművészetének mélyen emberi igazsága és belső ragyogása.

Művelődéspolitikai írásai most külön kötetben jelentek meg. Nem regényei és esszéi sorozatában, hanem mint életművének érezhető és mégis érdekes melléktermékei. Nem műfaji eltérésük hagyatta ki ezeket a szenvedélyes elmefuttatásokat a reprezentatív sorozatból, hanem valószínűleg egy olyan meggondolás, hogy ami a régi rendszerekben szorongatóan időszerű volt, ma már nem az, de azért így is érdekes háttérret adva sokfelé elágazó, gazdag oeuvre-jének. Kiadjuk is közművelődési intézmény — sajnos, a könyvgondozás hozzáértése nélkül, ezzel magyarázható a sok hiba és a könyv szegényes külleme —, de így is egy feltehetően külön olvasóközönség felé fordulva.

Ez a nyilván kényszerű „elkülönülés” egy olyan különvéleményt szóltat meg az előszót író Lackó Miklóssal, amellyel a legjobb akarattal sem tudunk egyetérteni. Eszerint ugyanis Németh László „... voltaképpen elsősorban nevelő volt... írói teljesítményeire is főleg ez a beállítottság

ösztönözte. Még az is megkockáztatható, hogy ezzel a nagy, már-már túltengő nevelői hajlammal függött össze életműve több vitatható vonása.”

Ezeket a „vitatható vonásokat” is sokféleképpen magyarázták ebben az annyi változáson átment korszakán az időnek, hol a kisajátítás, hol az engesztelhetetlen elutasítás csaknem életveszélyes pillanataiban, éppen csak tanítási hajlamai ellen nem emelve kifogást.

S ha most ennek az egyébként jó szándékú állításnak az igazságát kétségbe vonjuk, ezt azzal az aligha egyedülvaló meggyőződéssel tesszük, hogy az *Iszony*, az *Égető Észter*, a *Bűn* és sok-sok remek tanulmány írójának embert és világot formáló arányaiba sok minden belefér. Hogy azonban mindezekhez a teremtet indítást oktatási ingerek adták volna, nem csekély túlzásnak tartjuk.

Az ajánlás illetően túlzása mellett azonban egy dolog kétségbevonhatatlan: az, hogy ezekkel az írásokkal Németh László tiszta idealizmusa az iskolát emeli magasra. Ez az idealizmus teszi indokolttá a reményt, hogy a művelődés ügyét szolgáló pedagógusok és diákok külön örömet találnak majd ebben a könyvben. Talán „életműve több vitatható vonását” is figyelmen kívül hagyva. Mert Németh László is, akárcsak Tolsztoj, ellentmondásos géniusz volt a maga hasonló, morális szorongásaival, s utóbbit sem a *Kreutzer-szonáta* emelte a világirodalom magaslatára, hanem a *Háború és béke*, az *Anna Karenina* és a többi remekműve. Benne is a művész volt nagyobb, mint a próféta.

HERCEG János

JELENÜNK FORGATÓKÖNYVEI

Deák Ferenc: *Arnyjáték*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986

Az *Arnyjáték* forgatókönyvei irodalmi értéket hordoznak, és írott formában is élő művek. Közelebb hozzák az olvasóhoz a film mögötti világot, a filmek nézésének módját is megváltoztathatják, olyan dolgokat tudatosíthatnak az olvasóban a filmművészettel kapcsolatban, amelyek fölött a filmek egyszeri nézése közben többnyire elsiklik a figyelmünk.

Ezzel a könyvvel valószínűleg jobban beépül a forgatókönyvíró Deák Ferenc alkotómunkája közösségünk művészeti tudatába, mint egy-egy megnézett film által. És ez fontos, annál is inkább, mert ezek a forgatókönyvek kivétel nélkül közösségünk jelenének, közelmúltjának problémáival foglalkoznak. A régi és új összeütközése, a falusi életforma felbomlása (*Parlag*); a modern élet család és társadalmi kötelezettségek kö-